

РОЗДІЛ III. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА В СВІТІ

УДК 378.14:008:372.813

С. О. Авхутська

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ТЕХНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ

З позицій філософського, психологічного, культурологічного аналізу розкрито сутність толерантності особистості. Розглядається принцип толерантності в змісті історичної освіти майбутніх учителів історії. Наведено низку освітніх технологій, що сприяють формуванню толерантності в майбутніх учителів історії. Необхідно розглядати нові можливості, зокрема використання зарубіжного досвіду, для ефективнішого формування толерантного ставлення студентів до інших народів і культур, особливо тих, які проживають на території сучасної України.

Ключові слова: толерантність, майбутні вчителі історії, історичні дисципліни, освітні технології, навчання у співробітництві, семінар-дискусія, багатоаспектний аналіз історичних джерел, історична емпатія.

Постановка проблеми. Загострення міжетнічних взаємин, що спостерігається сьогодні в Україні і не залишає байдужою громадськість жодної країни світу, свідчить про актуальність питання збереження миру та засудження агресії. Тенденція зменшення рівня толерантності населення в Україні, натомість, збільшення випадків дискримінації та ксенофобії, актуалізує проблему формування особистості майбутнього вчителя як носія провідних ідей толерантного співіснування людей у контексті сучасного суспільства. В листопаді 1995 року Генеральна конференція ЮНЕСКО затвердила Декларацію про принципи толерантності, а перше десятиліття XXI століття проголошено ООН «Міжнародним десятиліттям культури миру й ненасильства». У 2010 році стартував всеукраїнський проект «Толерантність на уроках історії», метою якого є дослідження дискусійних тем у шкільному курсі історії України, зокрема Голодомору, ОУН-УПА, та розробка сучасних підходів до їх вивчення [3].

Отже, сьогодні у практиці навчально-виховної роботи зі студентами історичних факультетів педагогічних ВНЗ проблема толерантності постає в контексті формування в них, а отже, в їхніх вихованців об'єктивних історичних знань, здатності критично мислити, неупереджено оцінювати інформацію, бути відповідальними, поважати позицію інших.

Аналіз актуальних досліджень. Проблему формування толерантності в умовах педагогічного процесу розглядали вітчизняні та російські науковці, серед яких: Е. Антипова, Б. Гершунський, Л. Головата, Л. Кияшко, Е. Милосердова, В. Кукушкін, Н. Платонова та ін. Методологічні та методичні основи підготовки майбутніх учителів історії ґрунтовно висвітлено в працях А. Алексюка, К. Баханова, А. Булди, Т. Ладиченко, С. Никітчиної, М. Сметанського та ін.

Проблему виховання толерантності особистості на заняттях з історії студіювали К. Галлагер [6], Л. Гончаренко, Л. Ляшенко, М. Шеремет, Г. Ястребова та ін. Натомість досліджень, що фокусують увагу на формуванні толерантності у майбутніх учителів історії в процесі їхньої фахової підготовки в педагогічній науці обмаль.

Мета статті – визначити сутність толерантності особистості та здійснити аналіз освітніх технологій, що сприяють формуванню цієї якості в майбутніх учителів історії у процесі їхньої фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу. У сучасному словнику іншомовних слів термін «*толерантність*» подається як «терпимість» (з латинської *tolerantia* – терпіння), поблажливість до чого-небудь, кого-небудь. А. Гусейнов та І. Кон вважають терпимість моральною чеснотою, за допомогою якої досягається взаєморозуміння та узгодження різних інтересів й позицій без застосування тиску, переважно методами роз'яснення та переконання [4, 351].

У психологічній науці толерантність розглядається як здатність до *емпатії* в умовах діалогу з представниками інших культур. Ступінь сформованості емпатії віддзеркалюється в рівнях сприйняття іншої культури, серед яких виділяють наступні: толерантність (терпимість), прийняття та інтеграція [5]. Рівень толерантності передбачає, що моделі поведінки співрозмовника хоч і не усвідомлюються, але й не відхиляються в якості чужинських та абсолютно неприйнятних. Прийняття – це здатність визнавати наявність культурних відмінностей і досліджувати аспекти та прояви іншої культури. Фінальною стадією розвитку емпатії є інтеграція, що характеризується здатністю до примирення, узгодження конфлікуючих між собою культурних систем.

З позицій філософського аналізу толерантність трактується як моральна цінність. Зокрема, у 60-ті роки ХХ століття філософи вважали її хоч і не добром, але найменшим злом. Російська дослідниця Р. Валітова, розглядаючи толерантність як виключно позитивний моральний феномен, вважає її особливим видом відносин на рівні прийняття, що є розумним компромісом і

дозволяє поєднувати особистісне, близьке, вироблене самостійно, з новим, чужинським [1, 112]. Важливою умовою актуалізації толерантності є наявність антагонізму в міжособистісній взаємодії, а об'єктом толерантності може бути лише той індивід, який викликає саме негативну реакцію.

На основі аналізу праць педагогічної науки, освітніх державних документів встановлено, що одним із головних завдань фахової підготовки *майбутнього вчителя історії* у ВНЗ є розвиток особистісно-ціннісного ставлення до історії й культури різних націй, і особливо до тих, які проживають на території сучасної України, а провідним принципом історичної освіти виступає принцип толерантності. Ірландська дослідниця К. Галлагер намагається пояснити сутність принципу толерантності в змісті історичної освіти таким чином: студентам важливо усвідомити, що сучасна нація є продуктом різних подій та процесів давнього й недалекого минулого, зокрема міграції, релігії, колонізації, діяльності етнічних, культурних, релігійних меншин та історичних зв'язків, що не припиняються на місцевому, регіональному, національному та європейському рівнях [6, 16].

Надалі наведемо приклади та проаналізуємо доцільність використання низки *освітніх технологій*, що, на нашу думку, сприятимуть формуванню толерантності в майбутніх учителів історії на прикладі вивчення студентами *навчальних історичних дисциплін* «Історія України», «Теорія і методика навчання історії» (2–3 курси).

Метою *технології навчання у співробітництві* є вироблення і закріплення в майбутніх учителів історії практичних умінь викладання історії на засадах толерантності.

Технологія реалізується в декілька етапів.

I. Організаційний етап передбачає поділ академічної групи на пари. Кожна пара студентів отримує завдання: визначити тему зі шкільного курсу історії України або всесвітньої історії, при вивченні якої проблема толерантності є особливо актуальною, вмотивувавши свій вибір.

II. Виконання основної роботи. Другим організаційним моментом заняття є поділ академічної групи на групи з 4–6 осіб, кожна з яких отримує добірку матеріалів (шкільні навчальні програми, шкільні підручники тощо) та перелік завдань до них, наприклад, розробити модель уроку з обраної теми в контексті проблеми толерантності. У розробленій моделі уроку потрібно зазначити: цільові завдання, очікувані результати, форму уроку (традиційний, з елементами рольової гри або інсценізації, екскурсія до музею, урок-дискусія, захист проекту тощо), види навчальної діяльності учнів, висновки та історичні уроки толерантності або нетерпимості.

III. Презентація спікерами результатів роботи групи. У ході презентації відповідно до запропонованої схеми кожна група повинна акцентувати увагу на причинах та наслідках історичних подій, мотивах тієї чи іншої державної політики та діяльності окремої історичної особи, її особистісних характеристиках.

IV. Підбиття підсумків. На завершальному етапі за результатами проведеної роботи складається перелік проблемних дискусійних тем, які, на думку студентів, потребують висвітлення з позицій толерантності.

Завданнями *дискусійно-діалогової технології* є сприяння ґрунтовному засвоєнню фахових знань; формування в майбутніх учителів історії здатності цілісно сприймати проблему або явище, в комплексі та контексті; формування у студентів здатності переконливо й чітко висловлювати власну думку, аргументовано її відстоювати, коректно й толерантно ставитися до висловлювань опонентів. Принципами дискусії є принципи проблемності, діалогічної взаємодії студентів, спільної діяльності учасників дискусії, участь кожного студента, регламентованість виступу кожного учасника.

Етапи семінару-дискусії.

I. Підготовчий етап. Викладач напередодні заняття визначає ключову тезу семінару-дискусії й ознайомлює з нею студентів. Студенти самостійно, у письмовій формі, використовуючи основну й додаткову літературу, готуються до дискусії за зразком (табл. 1).

Таблиця 1

Схема плану-конспекту підготовки студента до семінару-дискусії

Теза: Україна після закінчення Національно-визвольної війни в другій половині XVII століття мала всі підстави і можливості для розбудови суверенного державного життя	
За	Проти
1. Україна переконливо перемогла у війні, чим продемонструвала свою здатність самостійно вирішувати свою долю.	1. Україна хоч і перемогла у війні, але ця перемога далася їй дуже великою ціною. Важкі втрати у війні зробили неможливим для України на той момент суверенний шлях державного розвитку.
2. ...	2. ...

II. Організаційний етап. Академічна група поділяється на невеликі групи за розподілом ролей: дві команди (стверджувальна і заперечувальна), які дискутуватимуть за визначеною тезою, групи інформаційної підтримки кожної команди за секторами (економіки, політики, культури), групи експертної підтримки кожної команди (всередині група поділяється на експертів з економіки, політики, культури), суддівську групу, хронометриста.

III. Проходження дискусії. Дискусія починається виступом першого гравця (капітана) стверджувальної команди, *гравці обох команд* уважно

слухають твердження і готуються до виступів. Висловити свої аргументи або контраргументи повинні всі учасники команд. *Групи інформаційної підтримки* стежать за дискусією і, залежно від ситуації, мають наготові необхідні аргументи для того, щоб надати допомогу гравцям своєї команди. *Групи експертної підтримки* аналізують виступи команд, фіксують помилки для того, щоб наприкінці семінару зробити критичний аналіз іншої команди і, таким чином, підтримати свою команду. *Суддівська група та хронометрист* стежать за дотриманням всіма учасниками регламенту і правил дискусії, веде облік активності учасників. Якщо протягом встановленого регламентом часу гравець не відповів на аргумент опонента і капітан при цьому не взяв тайм-аут, щоб мати змогу звернутися до команди інформаційної підтримки, дискусію продовжує учасник з команди-опонента. Тобто вважається, що команда переконала свого опонента, оскільки той не зміг їй заперечити. Після завершення основної дискусії гравці груп інформаційної підтримки обмінюються аргументами та контраргументами за визначеними секторами (які ще не були використані під час основної дискусії). Після цього надається слово членам груп експертної оцінки.

IV. На завершальному етапі суддівська група оголошує результати дискусії. Показниками успішності дискусії є спростовані або неспростовані аргументи й контраргументи, які реєструються суддівською групою у спеціальному бланку. Важливою по закінченню дискусії є спільна зі студентами рефлексія перебігу й результатів у вигляді запитань.

Метою наступної технології – *технології розвитку критичного мислення* – є формування здатності мислити, відповідально та неупереджено ставитися до інформації, формувати самостійні судження, здійснювати самокорекцію. Ключовим моментом у забезпеченні розвитку критичного мислення є усвідомлення майбутнім учителем історії того факту, що ніхто не може бути носієм абсолютної істини, а оцінки історичних подій та історичних постатей не можуть бути прийняті або спростовані без критичного аналізу. Дана технологія на практиці реалізується за допомогою методу *багатоперспективності* (багатоаспектності), що ґрунтується на альтернативно-проблемному підході до історичних подій і передбачає використання різноманітних історичних джерел. Метод «багатоперспективності» передбачає таку форму викладу історії, коли історична ситуація висвітлюється з кількох, щонайменш двох, перспектив, які репрезентують різні суспільні позиції та інтереси [2, 11]. Відмінні перспективи розглядаються в контексті: від ознайомлення із загальними рисами історичної події до надання інформації про особу, що висловлює свою думку.

Такий засіб історичного пізнання дозволяє оцінити ту чи іншу подію з позиції конкретного «історичного героя» за допомогою *історичної емпатії*: своєрідного відчуття себе на місці іншої людини та в іншому часі. Здатність до історичної емпатії набувається шляхом збирання максимальної кількості інформації про інших у контексті, у якому вони живуть, їх минулий досвід, наміри та прагнення, їхні настрої. Метод багатоперспективності надає можливість проаналізувати минуле з позицій його оцінки різними соціальними, етнічними, політичними, релігійними, віковими, ідеологічними групами населення, осмислити історичні події з різних перспектив – європейської, національної, регіональної.

Наведемо рекомендований план підготовки до роботи з історичними джерелами.

1. Визначити мету роботи з історичним джерелом.
2. Обрати вид діяльності, що найкраще відповідає поставленій меті (класифікація джерел, порівняння, дебати, індивідуальне дослідження).
3. Редагування джерельного матеріалу (залежно від рівня підготовки студентів).
4. Визначити і подати походження джерела (автор, дата).
5. Продумати фонові знання (вступне слово викладача, ознайомлення із загальними рисами історичної події, самостійна підготовка студентів), необхідні для усвідомлення й виконання навчального завдання.

Висновки. На основі викладеного зазначимо, що толерантність є базовою моральною якістю особистості, що передбачає повагу, сприйняття та правильне розуміння інших культур, особливостей поведінки та способу життя; визначимо основні вимоги до розроблення технологічного забезпечення процесу формування толерантності в майбутніх учителів історії, зокрема відображення в навчальному матеріалі суб'єктивного досвіду студента, врахування об'єму попередньо набутих ним знань, стимулювання самоосвітньої діяльності студента, організація навчання таким чином, щоб студент мав можливість вибору при виконанні навчальних завдань.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні зарубіжного досвіду формування толерантності в майбутніх учителів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Валитова Р. Р. Толерантность как этическая проблема : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.05 / Радмира Рустемовна Валитова. – М., 1997. – 159 с.
2. Мисан В. Багатоперспективність у змісті шкільних курсів історії / В. Мисан // Історія в школах України : наук.-метод. журн. – Київ : Педагогічна преса. – 2008. – № 11–12. – С. 11–16.

3. Нові підходи до історичної освіти в умовах багатокультурного суспільства : навч. посібн. для студ. ВНЗ / [Баханов К. О., Баханова С. С. та ін.] ; за заг. ред. Баханова К. О. – Л. : ЗУКЦ, 2012. – 164 с.

4. Словарь по этике / [под ред. А. А. Гусейнова, И. С. Кона]. – М. : Политиздат, 1989. – 447 с.

5. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник / В. Б. Шапар. – Х. : Прапор, 2007. – 640 с.

6. Gallagher C. History Teaching and the Promotion of Democratic Values and Tolerance : The Handbook for Teachers / C. Gallagher. – Strasbourg : Council of Europe, 1996. – 46 p.

РЕЗЮМЕ

С. А. Авхутская. Технологическое обеспечение формирования толерантности будущих учителей истории.

С позиций философского, психологического, культурологического анализа раскрыта сущность толерантности личности. Рассмотрен принцип толерантности в содержании исторического образования будущих учителей истории. Приведен ряд образовательных технологий, которые способствуют формированию толерантности у будущих учителей истории. Необходимо рассматривать новые возможности, в частности использовать зарубежный опыт, с целью более эффективного формирования толерантного отношения студентов к другим народам и культурам, особенно к тем, которые проживают на территории современной Украины.

Ключевые слова: толерантность, будущие учителя истории, исторические дисциплины, образовательные технологии, обучение в сотрудничестве, семинар-дискуссия, многоаспектный анализ исторических источников, историческая эмпатия.

SUMMARY

S. Avkhutska. Technological support of future history teachers' tolerance formation.

On the basis of philosophical, psychological, culturological analysis the essence of tolerance as a basic moral quality of the personality, which presupposes respect, acceptance and appreciation of other cultures, peculiarities of behavior and lifestyle is revealed. It is stressed that today the tolerance is a vivid indicator of the degree of development of democratic state and one of the necessary conditions for its development.

The principle of tolerance in the content of historical education of future teachers of history is revealed. The future history teachers' tolerance formation involves the acquisition of objective historical knowledge, developing the ability to think critically, impartially evaluate the information, to be responsible and to respect the position of other people. It is noted that one of the main tasks of professional training of future teachers of history at the pedagogical University is the development of the personal-value attitude to the history and culture of different nations, and especially those that live on the territory of modern Ukraine.

The number of educational technologies, contributing to the formation of tolerance of the future history teachers, in particular the discussion-dialogue technology, the technology cooperative learning, technology of development of critical thinking using multidimensional method of studying the historical sources and historical empathy. These technologies of organization of the educational process are aimed at the development of professionally significant (intellectual, communicative, reflexive) abilities of the students of historical faculties. The use of the proposed educational technologies aimed primarily not at the presentation of the teacher of the higher school of ready-made knowledge, their memorizing and reproduction, but at the independent acquisition of knowledge and skills and development of relations in the process of active thinking and practical activity.

It is necessary to consider new possibilities, in particular the use of foreign experience, for more effective promotion of tolerant attitudes of students of the pedagogical educational institutions among other nations and cultures.

Key words: *tolerance, future teachers of history, historical disciplines, educational technologies, cooperative learning, seminar-discussion, multidimensional analysis of historical sources, historical empathy.*